

تنش‌های قومیتی در کرکوک نشانه‌ای از شکاف در روابط آنکارا و اربیل است

موسسه واشنگتن ۲۵ سپتامبر

نویسنده: آیدوغان

مترجم: الهام شیرزاده

تنش‌های طولانی‌مدت در شهر چند قومیتی کرکوک عراق ممکن است بار دیگر جرقه تنش و درگیری بین ترکیه و اقلیم کردستان عراق شود.

دور اخیر مناقشات حول محور بازگشایی مقر سابق حزب دمکرات کردستان در کرکوک است. این اقدام تنش‌ها را در میان گروه‌های قومی آشکار کرده است. اعراب و ترکمن‌ها برای اعتراض به این انتقال احتمالی گرد هم آمدند در مقابل کردها نیز اعتراضات متقابلی را ترتیب دادند که پس از مداخله شدید نیروهای امنیتی به زدوخورد و تلفات انجامید.

در پی این اعتراضات، دولت اقلیم کردستان از این تصمیم دفاع کرد و مدعی شد که این شهر بخشی از «کردستان» است. ترکیه نیز که نقش حافظ ترکمن‌ها در عراق را بازی می‌کند، بر اهمیت کرکوک از نظر یکپارچگی عراق تأکید کرد و این شهر را «وطن ترکمن‌ها» خواند.

علیرغم روابط صمیمانه ترکیه با حزب دموکرات کردستان به رهبری خانواده بارزانی در اقلیم کردستان و به ویژه در خصوص مبارزه با پ.ک.ک و سیاست و تجارت، انتخابات استانی کرکوک (برنامه‌ریزی برای ۱۸ دسامبر) احتمالاً به ناآرامی‌ها در میان قومیت‌های مختلف دامن خواهد زد و روابط آنکارا و اربیل را در یک آزمون حساس قرار داد.

عامل تنش

بر اساس ماده ۱۴۰ قانون اساسی عراق در سال ۲۰۰۵، کرکوک یکی از "مناطق مورد مناقشه" بین دولت مرکزی عراق و اقلیم کردستان است. برای تعیین وضعیت رسمی این منطقه، این ماده تعدادی مفاد از جمله الحاق مجدد مناطق حاشیه‌ای به استان کرکوک، سرشماری و درنهایت همه‌پرسی در مورد پیوستن این شهر به اربیل یا بغداد را بیان می‌کند. با این حال، جبهه ترکمن عراق (ITF) مورد حمایت ترکیه آشکارا با اجرای ماده ۱۴۰ و الحاق کرکوک به قلمرو اقلیم

کردستان مخالف است و دوره بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۷ یعنی زمانی که کردها همراه با دولت مرکزی عراق بر شهر کرکوک حکومت می‌کردند را به عنوان روزهای تاریک و ناامن و بی‌ثبات یاد می‌کنند.

بدیهی است که ترکمن‌ها که بخشی از حضور گسترده‌تر حشدالشعبی مورد حمایت ایران در شهر کرکوک هستند، از بازگشت پیشمرگه‌ها حمایت نخواهند کرد. آنها همچنین با بازگشت پیشمرگه به کرکوک مخالف هستند، کرکوک که پس از فراندوم استقلال اقلیم کردستان در سال ۲۰۱۷ تحت کنترل ارتش عراق و حشدالشعبی قرار گرفت. ترکمن‌ها علیرغم مخالفت خود با حضور این نیروها در کرکوک، هرگز به طور آشکار از احزاب عربی یا (مهمتر از همه) حشدالشعبی آنطور که از کردها انتقاد می‌کنند، انتقاد نمی‌کند. فقدان انتقاد از آنجایی که شبه‌نظامیان مورد حمایت ایران به پایگاه نظامی ترکیه در موصل حمله کرده‌اند و اغلب آنکارا را تهدید می‌کنند، قابل تأمل است. ترکمن‌ها این حرکت را نه تنها به دلیل ترس از حشدالشعبی که قدرت قابل توجهی در شهر دارد، بلکه به دلیل حضور ترکمن‌های شیعه در این نیرو (حشدالشعبی) انجام می‌دهد. با این حال، حضور فزاینده ایران در کرکوک از طریق یگان‌های حشد و ترکمن‌های شیعه وفادار به آن، برنامه‌های ترکیه برای ایجاد نفوذ در این شهر را نیز تضعیف و تلاش‌های این کشور برای ایجاد وحدت ترکمن‌ها را مختل می‌کند.

ترکیه به دلیل رابطه نزدیکش با این گروه، بازگشت پیشمرگه به کرکوک یا ورود احتمالی آنها به کرکوک را به طور علنی محکوم نمی‌کند؛ اما اقدامات متحدان ترکیه بیانگر موضع واقعی این کشور در این زمینه است. این حقیقت است که رهبر ترکمن‌ها آشکارا از سیاست‌های حزب دموکرات کردستان و اتحادیه میهنی کردستان انتقاد می‌کند در حالی که قویاً از کرکوک به عنوان بخشی از دولت مرکزی حمایت می‌کند. ترکیه با یادآوری پیامدهای همه‌پرسی نگران است که تصرف کرکوک نفت‌خیز توسط کردها به دستیابی به سطحی از استقلال اقتصادی کمک کند که بار دیگر انگیزه‌ای برای تلاش‌های تجزیه سیاسی باشد.

آنکارا همچنین از کرکوک به عنوان یک ابزار سیاسی استفاده می‌کند؛ حمایت از ترکمن‌های عراق در داخل ترکیه از محبوبیت بالایی برخوردار است. ملی‌گرایان و محافظه‌کاران هر دو از احزاب حاکم و اپوزسیون در ترکیه از ترکمن‌ها حمایت می‌کنند و بر اهمیت تاریخی کرکوک در لحظات بحران تأکید می‌کنند. با این حال، این واقعیت که ترکیه به جای جامعه ترکمن‌های اربیل بر ترکمن‌های کرکوک تمرکز دارد، نشان می‌دهد که کنترل کردها در این بخش از کشور را می‌پذیرد. این رابطه نزدیک از طریق پایگاه‌های نظامی دائمی ترکیه در دهوک و اربیل تحت کنترل

حزب دموکرات توانایی این کشور در انجام عملیات‌های هوایی و زمینی علیه پ. ک. ک. آن‌گونه که می‌خواهد و رفتار محتاطانه ترکیه در قبال آن‌ها را به نمایش گذاشته شده است. بار دیگر، رفتار دوستانه ترکمان‌های اربیل نسبت به حکومت اقلیم کردستان و عدم انتقاد از آنها - برخلاف شعبه کرکوک - نشان می‌دهد که چگونه سیاست‌های ترکمن‌های کرکوک و اربیل متناقض است و نشان‌دهنده سیاست واگرای آنکارا در قبال این مناطق است.

اما به نظر می‌رسد مخالفت ترکیه با احیای مجدد کنترل کردها در کرکوک نیز به قوت خود باقی است. اظهارات اخیر هاکان فیدان، وزیر خارجه ترکیه مبنی بر حمایت از «نماینده‌گی برابر و مشارکت همه بخش‌ها» در اداره کرکوک نشان می‌دهد که آنکارا چیزی غیر از ماده ۱۴۰ را برای این شهر در نظر گرفته است. رجب طیب اردوغان رئیس‌جمهور ترکیه نیز هشدار داد که اجازه نمی‌دهند صلح و یکپارچگی این جغرافیا مختل شود و کرکوک را «وطن ترکمن‌ها» خواند.

حکومت اقلیم کردستان نیز عقب‌نشینی نمی‌کند. به دنبال تنش‌های قومی در کرکوک، دولت اقلیم کردستان یک تمبر پستی رسمی را معرفی کرد که مجسمه پیشمرگه و پرچم حزب دموکرات کردستان را نشان می‌داد که در زیر آن نوشته شده بود «کرکوک کردستان است». این اقدام نشان می‌دهد که حزب دمکرات کردستان چگونه شهر کرکوک را مطلقاً به کردها می‌داند. شایان‌ذکر است، حکومت اقلیم کردستان خواهان اجرای ماده ۱۴۰ است و این شهر را «مناطق کردستان خارج از منطقه اقلیم» می‌داند، درحالی‌که کردها - و به ویژه سیاستمداران اتحادیه میهنی کردستان - تأکید می‌کنند که «کرکوک بیت‌المقدس کردستان است».

این اختلاف شدید میان آنکارا و اربیل نشان می‌دهد که علی‌رغم روابط نزدیک و همکاری مکرر به این دو، نگرش ترکیه نسبت به کردها، کرکوک و جمعیت ترکمن‌ها می‌تواند به شدت تغییر کند، همان‌طور که در همه‌پرسی انجام شد. روابط دائماً در حال تغییر بین اربیل و آنکارا نشان‌دهنده رابطه‌ای خالی از اعتماد و بر اساس مجموعه‌ای از منافع مشترک است. در عوض، هر دو طرف رویکردی عمل‌گرایانه در پیش گرفته‌اند و تنها زمانی همکاری می‌کنند که منافع آن‌ها مانند صادرات نفت، تجارت و اقدام علیه پ. ک. ک. با هم همپوشانی داشته باشد. رابطه نزدیک اردوغان با نیچروان بارزانی، رئیس اقلیم کردستان - که با نگرش سیاسی معتدل خود در مقایسه با مسرور بارزانی، نخست‌وزیر اقلیم کردستان که به مواضع ملی‌گرایانه مانند پدرش معروف است، متمایز است - نشان‌دهنده انتظارات آنکارا از اربیل است.

در لبه بحران

اگر ترکمن‌های کرکوک بخواهند خواسته‌های سیاسی خود را پیش ببرند، نمی‌توانند این کار را آشکارا انجام دهند. از ۴۱ کرسی موجود در انتخابات استانی ۲۰۰۵، کردها ۲۶ کرسی، ترکمن‌ها ۹ کرسی و عرب‌ها ۶ کرسی به دست آوردند. ترکمن‌ها در نهایت یکی از سه کرسی که در انتخابات پارلمانی ۲۰۱۸ به دست آورده بودند را در سال ۲۰۲۱ به اعراب واگذار کردند. علی‌رغم این ضعف جمعیتی، ترکمن‌ها می‌توانند با ایجاد مشارکت‌های استراتژیک بر توازن شورای استانی جدید تأثیر بگذارند که می‌تواند بر انتخاب فرماندار جدید بر موقعیت‌های بحرانی در شهر تأثیر بگذارد. با وجود این مسیر سیاسی، احتمال انتخاب استاندار کرد پس از انتخابات استانی و بازگشت پیشمرگه‌ها به این شهر می‌تواند اعتراضات شدیدتری را به همراه داشته باشد. رویارویی بین گروه‌های قومی می‌تواند باعث مداخله شدید نیروهای امنیتی و در نتیجه منطقه‌ای شدن مسئله شود. تنش‌ها در کرکوک می‌تواند به بحرانی برای روابط آنکارا و اربیل تبدیل شود، به ویژه از آنجا که این تنش‌ها بر اساس اختلافات شدید میان بغداد و اربیل بر سر بودجه و توقف صادرات نفت کردها به ترکیه شکل گرفته است. در این صورت، آنکارا که ابزار نفوذ مؤثری مانند ایران در این شهر ندارد، ممکن است به بهانه حفاظت از ترکمن‌ها و ریشه‌کن کردن عناصر پ‌ک‌ک، تهدید به مداخله نظامی در شهر کند. در واقع حمله اخیر به فرودگاهی در سلیمانیه که منجر به کشته شدن اعضای گروه ضد تروریسم اتحادیه میهنی کردستان شد - به گفته یک مقام عراقی این حمله توسط یک هواپیمای بدون سرنشین ترکیه صورت گرفته است هر چند ترکیه مسئولیت این حمله را بر عهده نگرفت - گسترش روزافزون عملیات آنکارا علیه پ‌ک‌ک را مورد توجه قرار داده است.

برای حکومت اقلیم کردستان، به دست آوردن کنترل کرکوک نیز کار آسانی نخواهد بود. در مواجهه با ایران و ترکیه - هر دو قدرت منطقه‌ای که از کرکوک تحت کنترل دولت خرسند هستند - به‌سختی می‌تواند کنترل این شهر را بدون حمایت یک قدرت جهانی در کنار خود به دست آورد. علاوه بر این، اختلافات داخلی درون دولت کردی ممکن است به‌تنهایی برای از بین بردن جاه‌طلبی‌های آنها کافی باشد. همکاری حزب دمکرات کردستان و اتحادیه میهنی کردستان به پایین‌ترین حد خود از سال ۲۰۰۳ رسیده است و احزاب برخلاف لیست مشترک ارائه شده در سال ۲۰۰۵ - آخرین باری که انتخابات استانی در این شهر برگزار شد، با لیست‌های جداگانه وارد انتخابات استانی کرکوک خواهند شد.

درحالی که این امکان وجود دارد که ترکیه از رقابت بین حزب دموکرات کردستان و اتحادیه میهنی استفاده کند و ائتلاف ترکمن-حزب کردستان برای انتخاب فرماندار ترکمنی را تحت فشار قرار دهد، از طرفی ایجاد ائتلاف اتحادیه میهنی کردستان که به احزاب شیعه مورد حمایت ایران نزدیک است با احزاب عرب و ترکمن نیز وجود دارد. با این حال، هر دو سناریو مطمئناً کمتر از اتحاد حزب دمکرات کردستان و اتحادیه میهنی کردستان به نفع کردها خواهد بود. فعالان عرب و ترکمن برای جلوگیری از بازگشت پیشمرگه به کرکوک یا اجرای ماده ۱۴۰ آزاد خواهند بود.

اگر انتخابات کرکوک برای جلوگیری از بحران احتمالی به تعویق نیفتد، باید تمرکز بر مدیریت شفاف انتخابات استانی با میانجیگری سازمان ملل باشد و در صورت تغییر فرماندار این پست باید به صورت مسالمت آمیز به طرف برنده تحویل داده شود. در غیر این صورت، تنش احتمالی پس از انتخابات استانی که قدرت تغییر موازنه در کرکوک را دارد، ممکن است پیامدهای وخیمی داشته باشد که بیشتر از انتقال ساختمان حزب دمکرات کردستان و یادآور پیامدهای همه پرسی است.